

Om assistentföreningen vid Stockholms stadsbibliotek och lönekonflikten 1931-1939

Mats Myrstener

Stockholms stadsbibliotek (SSB), grundat 1928, var som utvecklad organisation strikt uppbyggd enligt de statliga och kommunala ämbetsverkens princip. Från början fanns en personaluppdelning i åtta nivåer i en sorts pyramidform, från stadsbibliotekarie/chef i toppen, 1. bibliotekarie/underchef, 2. bibliotekarie/ filialföreståndare, 1. assistent/mindre-filialföreståndare, 2. assistent, 3. assistent, biblioteksbiträde, elev/student. Inom varje nivå fanns dessutom ett komplicerat befordringssystem som byggde på fyra nivåer. Fast anställd (ordinarie), extra ordinarie anställd, extra anställd, samt timanställd. Bara att nå den högsta nivån ”ordinarie”, var svårt nog. Då krävdes minst 4-5 års tjänstgöring. Ibland även längre, vilket assistentföreningen på biblioteket kritiserade.

Lägst ner i organisationen stod de som hade garderobstjänst, dvs vaktmästarpersonalen, det var ett arbete som krävde viss pondus i kontakten med besökarna. ”Expeditionsvakterna”, främst män, höll också uppsikt över städerskor, befordrade post, blanketter, linne och förbrukningsartiklar som handdukar och toapapper. Man kollade studiecirkellokalerna, flaggning mm., sorterade klipp av skönlitterära recensioner, hängde tidningar, hämtade upp material från magasinerna. Även här fanns en anciennitetshierarki, ”bokuppsättarna”

var ofta yngre vaktmästare som stod lägst i hierarkin och kallades ”hyllegutterne” i Norge.

Springpojkar anställdes omedelbart efter skolan. (med det skarpa tillägget att de inte skulle få jobba vidare med mer ansvarsökande uppgifter. ”De kunna sålunda ej skapa sig en framtid inom bibliotekssystemet”) och jobbade på fm 9-13 med bokuppsättning.

Bokbindarbiträden arbetade också på HB, ofta kvinnor, från början 8 stycken.¹

De sex städerskorna på huvudbiblioteket var de enda som från början var fackligt anslutna (i Kommunalanställdas förbund), med en månadslön på 172 kronor. Sommaren 1931 hotade städerskorna med strejk genom sitt fackförbund och det ansvariga borgarrådet socialdemokraten Oscar Larsson fick träda in som medlare. Han telegraferar då nervöst och lite irriterat från semestern i Tylösand till SSB:s chef Fredrik Hjelmqvist: ”Hotar konflikt. Gå med på kompromissen med ombudsmannen. Ring mig ons kl 1. Tylösand 26.”²

Assistentföreningen

SFF (Svenska folkbibliotekarietföreningen) bildades 1938 (framdrivet av bland annat assistentföreningen vid SSB, som bildades som en

Bild från Stockholmskällan

intresseförening 1931) och var Sveriges första fackliga bibliotekarieorganisation. Löneförhandlingarna fick dock skötas genom kommunaltjänstemannaförbundet, SKTF, som assistentföreningen var ansluten till sedan 1936. Både bibliotekarien Maj Lundgren och kollegan Elisabeth Gavelius från SSB var aktiva i SFF från starten, liksom Bianca Bianchini och biblioteksassistenten, den kände marxisten och poeten Arnold Ljungdal.³ Befälsordningen på SSB var närmast militärisk, t.ex. skriver Knut Knutsson till assistentföreningen 1943 apropå en dispyt om ”ordergivning” med Gavelius: ”Att en underordnad tjänsteman företar sig att angiva huruvida en av förman utfärdad order skall tillämpas eller ej, torde icke vara brukligt, vare sig i statlig eller kommunal tjänst”. Regelverket skulle följas även om det var odemokratiskt.⁴

Hösten 1935 utkom Assistentföreningens pamflett ”Hur ska det gå för Pinnebergs på stadsbiblioteket”, en parafra på en vid denna tid känd tysk antinazistisk roman. Den blev positivt recenserad i Biblioteksbladet (BBL), den ledande facktidskriften. Den uppmärksammades i pressen, bl.a. i Aftonbladet av professor John Landquist.⁵ Den följdes av ytterligare en pamflett om anställningsförhållandena på SSB, ”Melodien som kom bort” våren 1937. Naturligtvis togs detta inte väl upp av bibliotekets ledning, särskilt

som dispyten nu läckte ut till pressen.

”Assistenternas löneförhållanden äro till den grad kaotiska, att jag tror det är bäst för dig att ej göra några som helst jämförelser.” skriver Fredrik Hjelmqvist förmanande i brev till kollegan överbibliotekarie Seve Hallberg, 29/2-28. Bianca Bianchini, Arnold Ljungdals högra hand i assistentföreningen, skrev en artikel om missförhållandena i Biblioteksbladet 1936, där hon jämför med England och kräver bättre löner för de svenska assistenterna. Sveriges allmänna biblioteksforening (SAB), en betydelsefull intresseförening, tillsatte därför en kommitté vid årsmötet 1937 i Örebro. SAB tar åt sig äran av initiativet, som snarast pressats fram av kritiken från de anställda i Stockholm.⁶ En artikel i Stockholms Dagblad om ”skrivbiträdenas låga löner” (140 :-/månaden) 1937, föranledde ett argt brev från Oscar Larsson till Fredrik Ström, partikollegan i stadsfullmäktige, Larsson kallar det ”förtal”.⁷ Assistentföreningen låg säkert bakom artikeln i SD. Larsson påpekar att biträdenas löner från början var 165:20 för att efter tre år ha stigit till 206:50/månad. (2.472/år), vilket han menar är vad staden har råd med (att jämföra med 12.000 kronor i månadslön för stadsbibliotekarien som motsvarade en professorslön).

”Jag säger icke att dessa löner äro riktiga. Jag säger endast att biblioteksstyrelsen icke kan ge kontorsbiträden andra löner än

stadsfullmäktige och tjänstenämnden bestämt.” (Stockholms stad hade ca 1.000 mestadels kvinnliga skrivbiträden skriver Larsson. De flesta var unga flickor som fortfarande bodde hemma innan de blev ”bortgifta”). SSB:s utgifter bokfördes naturligtvis rigoröst av Stockholms stads drätselkontor, bl.a granskades apoteksräkningarna⁸ och ”rätten till fritt glas vid erhållande av läkemedel” (att dricka vatten ur?).

Men Oscar Larsson var medveten om problemet, och i statsdebatten i stadsfullmäktige 1935 säger han att biblioteket har som uppgift en *aktiv insats i samhällsbyggandets tjänst*. Assistenternas löner medger han, är ”usla”, ”det är underbetalt över hela linjen och bör lyftas och få en gynnsammare lönesättning och därvid bör Stockholm, som har ett av de vackraste stadsbiblioteken – jag tänker nu främst på dess verksamhet – på denna sida Atlanten, gå i spetsen”.⁹

Kattten på råttan, råttan på repet

Det var en märklig katten på råttan, råttan på repet-debatt, där assistentföreningen klagade för stadsbibliotekarie Hjelmqvist, som klagade för borgarrådet Larsson, som klagade för stadsfullmäktiges drätselkontor. Hjelmqvist skriver i BBL 1938 (311ff) om problemet, som han var medveten om. Trots hög akademisk kompetens på SSB (2 FD, 2 FL, 2 FM, 8 FK, många lärarhögskoleutbildade),

Stockholms stadsbibliotek på 40-talet. Bild från Stockholmskällan

var lönerna förhållandevis låga. Det hade att göra med historiken – bibliotekarieyrket var av tradition antingen befolkat av ideellt arbetande lärare vid folkskolorna, eller av kvinnor, som försörjdes av sina män.

I stadsbiblioteksbetänkandet 1922 jämfördes bibliotekarierna med kommunala lärare, och assistenterna med biträden i statliga verk, vilket också förklarar de låga lönerna. Hjelmqvist tar åt sig av kritiken, han menar att befordringsmöjligheterna idag är ”ytterst ringa”, och hela organisationen trög. Men Hjelmqvist avstyrker samtidigt statliga ingripanden, och talar hellre om kommunernas traditionella rätt till ”frihet utan tvång”, som var en gammal konflikt i svensk biblioteksväsen och en orsak till att vi, till skillnad från de andra nordiska länderna, inte fick en lagstiftning på området förrän 1997.¹⁰

1938 försökte Hjelmqvist till och med driva igenom en förändring i befordringsgången, så att fler 2. bibl. kunde skapas.

Betygsättningen av personalen var viktig för chefen, och starkt kritiserad av assistentföreningen. Hjelmqvist ville endast ha betygen ”nit” och ”skicklighet”, och jämförde med de betyg som gavs inom lärarutbildningen. Assistentföreningen ville ha mer preciserade betyg för intresse, noggrannhet, bokkännedom, och förmåga att handleda allmänheten.

Man ville helt enkelt ha bort ”lärarbetygen”: till exempel hette det om barnbibliotekarierna vid SSB att de skulle ha ”förmågan att i biblioteket upprätthålla ordning och att i övrigt leda ungdomens uppfostran”, som föreningen menade inte var bibliotekariens uppgift. Folkbibliotekarier jämfördes som nämnts med folkskollärare, vilket inte upplevdes som positivt av ett akademikeryrke.¹¹ Assistentföreningen ville ha en betygskommitté, med en representant från föreningen, så att allt inte kunde styras av de högsta cheferna, särskilt för handläggning ”av omtvistade fall” (Ljungdals eget t.ex. som ständigt var uppe för debatt på styrelsens möten). Man ville ha mindre ”godtycke och orättvisor”. Hjelmqvist satte förmodligen själv betygen på personalen med hjälp av de tre cheferna för inre, yttre tjänst, och barnverksamheten.

Bianca Bianchini, den som tillsammans med Ljungdal hårdast drev de fackliga frågorna, lämnade under kriget SSB för en tjänst på Försvarsstaben som bibliotekarie. Hon återkommer till assistenternas lönekrav, i en artikel i Biblioteksbladet 1939, som hon kallar ”en segsliten lönefråga”. Hon påpekar att det 1939 fortfarande fanns tio lönegrader på SSB, från bibliotekschefen ner till extra assistent. I lön skiljde det 10.000 kronor mellan topp och botten, en hög summa även på den tiden. 76 procent av assistenterna var anställda på ”extra stat”, en övervägande och alltför stor andel, enligt Bianchini. ”Några formella kompetenskrav finns ännu ej fastställda” konstaterar hon. Och då hade det ändå gått sjutton år sedan stadens bibliotekskommittés betänkande 1922, där kompetenskraven för de anställda sattes högt, med akademisk examen som krav för förste assistent. Hon jämför med forskningsbibliotekarier och läroverksadjunkter som har högre löner än SSB:s förste assistenter. (Att de förra i huvudsak var män säger hon inte.) Hon medger att hon i kraven har stöd från SSB:s ledning gentemot politikerna i stadshuset.

Trots reformen 1935, när den lägsta titel 3. assistent slopades och befordringsgången skyndades på, var missnöjet fortfarande stort bland SSB:s assistenter. Stockholms stads lönekommitté hade inte gått på assistentföreningens och Hjelmqvists linje, endast några vänstersocialdemokrater (Z. Höglund, Fredrik Ström) hade opponerat sig i stadsfullmäktige, skriver Bianchini. Även Oscar Larsson tillhörde de ovilliga. Han hade räknat ut (med Hjelmqvists siffror i botten) att ett boklån på SSB motsvarade 51 öre i kostnad för staden, genom att dividera antal utlån med bibliotekets egen budget. (Att Larsson då bara räknar bokutlån, inget annat, t.ex. läsesalslån och allt referensarbete av bibliotekarierna, är en annan sak. Fredrik Ström hade kritiserat detta sätt att bara anföra hårddata och lönsamhets-tänkande i stadsfullmäktigedebatten.) Stadsfullmäktige hade prompt tillsatt en ”omorg anisationskommitté”! Den förebådade den rationaliseringsutredning på SSB som skulle komma efter kriget av den nye stadsbibliotekarien Knut Knutsson.¹²

Assistentföreningen vid Stockholms stadsbibliotek var en föregångare till det som skulle bli folkbibliotekariernas fackliga organiserande inom SFF. De problem som föreningen påtalade: låga löner, kvinnodominansen inom yrket, svårigheterna att vinna erkännande för sina akademiska meriter, den dåliga uppskattningen från politiker och beslutsfattare, kvarstår dessvärre än idag.

Mats Myrstener är bibliotekarie vid Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek och Doktorand i Litteratursociologi vid Uppsala universitet

Not: Stockholms stadsbibliotek, Biblioteksrådets arkiv, förvaras på Stadsarkivet i Stockholm.

Fotnoter

¹ Stockholms stadsarkiv. Biblioteksrådets arkiv. Handlingar rörande SSB: s allmänna verksamhet, Arkiv F5:1, PM av stadsbibliotekarie Knut Knutsson 1942, som här beskriver organisationens framväxt på 1930-talet. En annan spännande personalkategori var de som gick hem till försumliga låntagare och krävde tillbaka försenade böcker! (Det var inte sällan pensionerade poliskonstaplar!)

² Konflikten gällde städömråden, semester och ersättning (kr per kvadratmeter) och hade förts hela vintern. En konflikt mellan städerskorna och deras förman på SSB var akut. Telegrammet ställdes till 1. bibliotekarien Torsten Kolmodin. (Ibid. Biblioteksrådets arkiv. Förste-bibliotekariens korrespondens. 24/8-31.)

³ "En nationell personalförening för heltidsanställda vid folkbiblioteken bildades vid Sveriges allmänna biblioteksförnings (SAB:s) möte i Eskilstuna 20/8 1938, kallad *Svenska folkbibliotekarieförningen* (en sektion av SAB)" (referat i Biblioteksbladet, 1938, s. 318). Inslaget av folk från SSB i SFF var markant.

⁴ Stockholms stadsarkiv. Biblioteksrådets arkiv. Stadsbibliotekariens korrespondens 1943. (brev fr Knutsson till Gavelius 11/6-43),

⁵ "Svältlönerna vid stadsbiblioteket" AB 12/11, 1935. Hela konflikten skildras muntert av Ljungdal i den självbiografiska romanen *Farväl till Don Juan* (1941)

⁶ Biblioteksbladet 1937, 293ff. Se vidare i historiken *Bibliotekarie, 70 år av facklig kamp* (2008). Bianca Bianchini som arbetade på SSB, var 1941-45 SFF:s ordförande. Utredandet från SAB:s sida fortsatte över 1938 års årsmöte, där man konstaterade att endast 50 folkbibliotek av drygt 200 i landet hade utbildad personal. Man talar om "planlöshet i lönesättningen", "otrygghet för befattningshavaren", arvodering på lösa grunder och för låg grundlön. Endast 17 bibliotek hade svarat ja på frågan om "lika lön tillämpas för manliga och kvinnliga i samma tjänsteställning och lönegrad". Så var ju fallet på SSB, men däremot förefaller männen betydligt snabbare ha avancerat i hierarkin. T.ex. hade både Norrköpings och Eskilstunas stadsbibliotek olika löneskalor för män och kvinnor, och olika bestämmelser, könsbaserade, vad gällde sjuklön, semester, extraanställd personal och pension. I 17 städer var pensionsfrågan för bibliotekarier över huvud taget inte utredd. Man påpekar att det nuvarande folkbiblioteksväsendet är en "relativt ung företeelse", och att fortfarande finns en hel del bibliotekarier som arbetar "rent ideellt". SAB-kommittén talar om en "underskattning av bibliotekets uppgift och betydelse i modernt samhällsliv". Sverige hade då 132 städer, 205 municipalsamhällen, 82 köpingar, 4 "municipalköpingar" och 2.287 mindre kommuner, varav många naturligtvis helt saknade kommunala bibliotek.

⁷ Brev i Fredrik Ströms arkiv, Göteborgs UB, H 134:105.

⁸ Biblioteksstyrelsens protokoll 8/4-38, bil 17

⁹ citat i Biblioteksbladet 1938, 311.

¹⁰ 1935 röstade s+skp i stadshuset igenom en lönerreform för de biblioteksanställda där den lägsta assistent- graden försvann. De borgerliga röstade emot. Fredrik Hjelmqvists position i folkbibliotekssverige vid denna tid var närmast unik. Han var Sveriges förste bibliotekskonsulent efter statsbidrag sbestämmelserna 1912. Han var redaktör för Biblioteksbladet och sekreterare i SAB. Dessutom chef för det största stadsbiblioteket. Hans amerikanska managementsyn på effektivitet, noggrant förd statistik och tidsstudier präglade SSB:s första tio år.

¹¹ Ibid. Biblioteksstyrelsens protokoll 29/1 1938, bilaga 41b.

¹² Bianchini, "Biblioteksassistenternas placering i den kommunala löneskalan i Stockholm. En segsliten lönefråga" BBL, 1939, 42-49. Inte minst intressant ur genusperspektiv, då de flesta av de många assistenterna var kvinnor. De missgynnades också av pensionsbestämmelserna, som var högre ju bättre lön man hade. "Ingen människa kan betala studieskulder, sätta bo och bilda familj endast på möjligheten till befordran" skriver Bianchini. Även kvinnor måste kunna försörja sig på sin lön menar hon. Bianchinis engagemang renderade henne också problem på arbetsplatsen, 1932 blir hon inte befordrad till 2. assistent efter en kontrovers med Kolmodin. Hon hade då vägrat ställa upp böcker i hyllorna, som hon menade inte var assistent- utan vaktmästarjobb. Hon fick starkt stöd av assistentföreningen i en skrivelse till ledningen. (Biblioteksstyrelsens protokoll 18/5 1932, bilaga 2). Krav på förbättrade löner framfördes flera gånger av assistentföreningen, men avslogs ständigt med hänvisning till "stadens finansiella läge", eller "att en löneaktion under rådande ekonomisk depression knappast skulle vittna om god samhällsanda". (Biblioteksstyrelsens protokoll 27/3 1935, bil. 12 a och b och 24a) . Att 1. assistenterna inte flyttades upp till 2. bibliotekarie-befattning var naturligtvis en kostnadsfråga.

BiS 2012

En ny redaktion träder till: Johanna Dalmalm blir ny ansvarig utgivare, Andrea Hofmann och Anna Hallberg tar över layoutarbetet och Tobias Willstedt, Peter Björkman och Sam Carlshamre blir en del av den nya redaktionen.

Nr 1 kommer att ha temat "Professionens död?"

Professionens död är också temat för nästa bissalong som skall äga rum i höst. Antirasimen och bibliotek blir temat för den därpå följande bissalongen – om planeringen håller.

Årsmötet 2012 äger rum 10 mars – troligen i Fisksätra.

2012 skall BiS vara tillbaka på Bok- och biblioteksmässan!

Vill du göra en insats för BiS och för bibliotekens framtid? Gå med! Är du redan med? Bli aktiv!